

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

MONIKA KYLAROVÁ

III. ročník – prezenční studium

Obor: Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání a přírodopis se
zaměřením na vzdělávání

Sociální dimenze v buddhismu

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Petr Zima, Ph.D.**

Olomouc 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací, pod vedením svého vedoucího bakalářské práce.

V Olomouci dne 11.4.2013

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu bakalářské práce PhDr. Petru Zimovi, Ph.D. za velmi vstřícný přístup, cenné rady a připomínky. A také všem, kteří mi byli jakkoliv nápomocni.

Obsah

Úvod	5
1. Vznik a vývoj buddhismu	8
1.1 Indie před vznikem buddhismu	8
1.2 Buddha – jeho život a doba	10
1.3 Vývoj buddhismu.....	13
2. Pojetí člověka v buddhismu	16
2.1 Prvky utvářející člověka	16
2.2 Ne-Já – nauka o osobnosti	18
2.3 Smrt a znovuzrození	21
3. Člověk a společnost v buddhistickém učení	27
3.1 Mravní zásady.....	30
3.2 Emancipace žen	32
3.3 Buddhismus a věda	34
4. Využití tématu ve výuce	36
Závěr	38
Literatura a prameny	41

Úvod

Cílem mé bakalářské práce je poskytnout detailní a ucelený obraz o náhledu buddhismu na jedince jakožto součást lidského společenství. Dále se práce zabývá problematikou vnímání člověka jedním z nejrozšířenějších světových náboženství, tedy buddhismem. Ačkoliv se na první pohled může jednat o téma čistě filozofického charakteru, jeho přínos pro každodenní (nejen pedagogickou) praxi je více než zjevný. Čím více se dnešní svět globalizuje a poskytuje mladým lidem nové možnosti střetávání se s jinými kulturami a náboženstvími, tím naléhavější se zdá být nutnost odstraňování předsudků a bariér plynoucích z prosté neznalosti a nepochopení faktů. Pokud se již od raného mládí zaměříme na poznávání idejí a myšlenek náboženství a filozofických směrů připadajících příslušníkům evropské civilizace cizí, poskytneme vhodný základ pro šíření zvláště v dnešní době tolik opomíjené mezilidské tolerance. Může se tak stát, že zpočátku nejasně a vzdáleně se tvářící buddhismus si i českého člověka získá svým přístupem k životu.

Co se vhodných a dostupných literárních zdrojů či pramenů týče, ve většině případů jsem využila díla zahraničních autorů. Z českého prostředí bych vytkla knihu Egona Bondyho *Buddha*, v níž autor čtenáři nabízí velmi hluboký filozofický exkurs do života a myšlenek tohoto významného východního myslitele. Sám Bondy zde zdůrazňuje potřebu větší otevřenosti představitelů civilizace Západu, jakožto jediné možnosti naučit se vnímat svět kolem sebe bez předsudků, tradic a dalších faktorů zkreslující náš pohled na realitu. Spíše odborné bádání ohledně buddhismu u nás nabízí přední indolog a autor mnoha dalších děl o východních náboženstvích Vladimír Miltner. Literatura zahraniční provenience je o poznání rozmanitější, i zde je ale zapotřebí opatrnost nad vybíráním vhodných titulů. Většina u nás dostupných děl se řadí spíše do vědecko-populární literatury, čemuž odpovídá nejen jejich poměrně krátký rozsah, ale zejména obsah. Například kniha amerického autora Roberta C. Lestera *Buddhismus: cesta k osvícení* věnuje značnou část pozornosti spíše mytickému pojetí života Buddhy na úkor informací plynoucích ze seriózního vědeckého bádání. Naopak zcela opačný, pragmatický přístup ke zkoumání Buddhy zvolil Michael Carrithers, který se snaží na popisu každodenní reality Indie za Buddhova života nalézt možné podněty a stimuly

vedoucí jej k formulaci daných myšlenek. Rovněž za zmínku stojí taktéž kniha *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života* Oleho Nydahla, dánského učitele buddhismu, který dokázal poselství vyrovnaného přístupu k smrti a odcházení z buddhistického pohledu velmi srozumitelnou formou poslat dál široké laické společnosti. Toto dílo je tak dle mého názoru ukázkou podařeného skloubení velmi hlubokých a detailních znalostí o buddhismu a jejich jasné interpretace. Pro rozšíření znalostí o historickém pozadí vývoje Indie za doby Buddhova života a následného šíření jeho učení je k dispozici celá řada dějepisických knih, např. *Dějiny Indie: Stručný přehled*, nicméně samotný název již vypovídá o rozsahu informací zde obsažených. Veškeré zmíněné knihy jsou uvedeny v seznamu literatury.

Práce je pro účely zachování co největší přehlednosti členěna do čtyř základních kapitol a následných podkapitol. Na počátku se věnují stručnému popisu reality Indie před vznikem a masovým rozšířením buddhismu, zejména pak náboženských směrů (bráhmanismus, džinismus apod.), které ovlivnily formování Buddhovy nauky. Následuje podkapitola, jež obsahuje zásadní zlomy v životě samotného Buddha, společenské podmínky, které určovaly normy a způsob myšlení; osobní impulsy a psychické otřesy, které Buddhu dovedly k pozdějšímu rozhodnutí zřeknout se svého dosavadního způsobu života. Volně navazující podkapitola *Vývoj buddhismu* poukazuje na dynamické šíření Buddhových myšlenek i po jeho smrti, vytváření prvních klášterů a rovněž prvotních konfliktů mezi jeho stoupenci.

Až po úvodním seznámení se s počátky a šířením buddhismu, bylo možné ve druhé kapitole přistoupit k samotnému studiu buddhistického pojetí člověka. Popisují tak nejen základní prvky, jež jej utváří, ale zejména zásadní nauku o osobnosti – tzv. Ne-Já. Při objasňování její podstaty neopomím dodat kontroverze, respektive problémy, jež ji provází. Závěrečná podkapitola tohoto bloku vypovídá o tématu smrti. Právě klidný a rozvážný přístup buddhistů ke konci lidského života učinila z jejich náboženství předmět zájmu lidí po celém světě.

Část práce nazvaná *Člověk a společnost v buddhistickém učení* upozorňuje na skutečnost, která bývá až příliš často opomíjena – násilné vnucování hodnot a náboženského učení vede pouze k eskalaci napětí a konfliktů. Buddhismus hlásá

jednotu lidstva, bez ohledu na rasy nebo sociální postavení jedince a dává tak nejen náboženský, ale i společenský rozměr svému učení. Málokterá světová náboženství dokážou svými mravními zásadami tak realisticky popsat většinu nešvarů lidského společenství. Svým progresivním vnímáním na postavení žen ve společnosti se dokázal odlišit nejen od náboženství odlišných světových kultur, ale zejména na náboženské proudy staré Indie, vyznávající kastovní systém. Taktéž bezprecedentní otevřený přístup k vědě, jejíž spojení s náboženstvím a morálkou je jedinou zárukou bezpečného vývoje lidstva, je v porovnání s např. křesťanstvím opravdu překvapující. Vše výše popsané popisují podkapitoly *Emancipace žen* a *Buddhismus a věda*.

Závěrečná kapitola celé práce je věnována využití popisovaného tématu v pedagogice. Zmiňuji se o nutnosti základního vzdělání obeznámit žáky alespoň se základními znaky světových náboženství a dbát tak na respekt a toleranci uvnitř společnosti.

1. Vznik a vývoj buddhismu

1.1 Indie před vznikem buddhismu

První lidskou civilizací na území staré Indie byla tzv. civilizace poříčí Indu, rovněž nazývaná kulturou harappskou nebo také protoindickou. O indické společnosti se dozvídáme především prostřednictvím rozsáhlých archeologických výzkumů, trvajících téměř jedno a čtvrt století. Společnost poříčí Indu vznikla ve třetím tisíciletí př. n. l., jednalo se o mohutnou městskou civilizaci s vysokou hospodářskou a kulturní úrovní. Civilizace poříčí Indu byla územně nejrozsáhlejší starověkou kulturou světa se stovkou sídlišť a s velkými městy zvanými Mohendžo-dáro a Harappa.¹ Lid protoindické civilizace zřejmě vyznával kult Velkého boha, v mnohém připomínající postavu pozdější hinduistické mytologie²– Šivu³.

Na přelomu třetího a druhého tisíciletí př. n. l. začal na území Velké Indie pronikat kmen árijských či védských Indů. Árijové postupně zničili velkou protoindickou říši v poříčí Indu a její obyvatelé byli pobiti a zatlačeni na jih. Árijové položili základ védské civilizace a začali si budovat osady, vesnice a později i města.⁴

Považovali se za nadřazené původní civilizaci, patrně z důvodu jejího úspěšného dobytí. Významnou roli u Árijů hrála otázka příbuzenství, dělili se na rody a kmeny, jež vyznávaly poměrně jednoduchou polyteistickou mytologii se spíše racionálními prvky. Uctívali nejvyššího boha, který později zastával funkci otce ostatních bohů, z nichž každý má své postavení a poslání.⁵

Zhruba dvě až tři staletí po jejich usazení se v Indii, začal vznikat nejstarší a velmi rozsáhlý komplex textů tzv. védy. Dlouhá staletí byly védy udržovány v rodech a předávány ústně dalším generacím. Sepsány byly poměrně pozdě, a zhruba v devátém století př. n. l. došlo k definitivnímu uspořádání védských sbírek. Postupně skupinka kněží, básníků a filozofů shromáždila všechny dostupné védské

¹MILTNER, Vladimír: *Vznik a vývoj buddhismu*. Praha, 2001, s. 14-15.

²BONDY, Egon: *Buddha*. Praha, 2006, s. 12-13.

³Šiva je vedle Brahmy a Višnu uctíván jako třetí bůh hinduistické mytologie. Je považován za ochránce jogínů a ničitele nepoznání. Bývá umělecky zobrazován jako král tance.

⁴MILTNER, Vladimír: *Vznik a vývoj buddhismu*. Praha, 2001, s. 15.

⁵BONDY, Egon: *Buddha*. Praha, 2006, s. 16 -17.

texty a sepsala je do čtyř sbírek.⁶ Nejstarší ze čtyř védských sbírek je Rgvéda, jsou v ní obsaženy především hymny, které se recitují při obětním obřadu. Hymny jsou věnovány zejména přírodním silám, které jsou uctívány jako božstvo (např. Sóma, Agni, Indra)⁷. Ve sbírce Sámavéda jsou obsaženy písně a melodie, které doprovázely přípravu obětních obřadů i samotný obřad. Další sbírka, Jadžurvéda zahrnuje formule védského obětního rituálu a čtvrtý véd Atharvavéda je věnován magickým zaříkadlům k léčení nejrůznějších chorob.⁸

Védské texty měly především praktický význam a běžně se používaly v náboženském životě. Sehrávaly důležitou roli při náboženských obřadech, jenž se věnovaly uctívání bohů, prosbám o všemožný prospěch (zdraví, lásku, plodnost, úrodu) a mj. i přinášení obětí bohům.⁹ Védy se staly určitým rituálem a kulturním tmelem árijského obyvatelstva.¹⁰

Koncem tohoto období došlo k sociálnímu rozdělení mezi Árji. Obyvatelstvo se dělilo na bráhmany – kněží, kšatrové – bojovníci, vajšijové – řemeslníci. Tato diferenciacie se stala východiskem pro pozdější kasty. Rozdělení obyvatelstva do kast bylo hlavním tématem bráhmanismu. Bráhmanismus se vyvinul z původního védského náboženství.¹¹ Jednalo se o učení o koloběhu životů. Každý kdo žil v souladu s pravidly své kasty, zrodil se znovu k lepšímu životu, pokud tomu tak nebylo, dotyčný propadl do nižší kasty nebo se narodil jako rostlina či zvíře. Duše dosáhla vysvobození až tehdy, když už se nemusela dál převtělovat a splynula s absolutnem.¹²

Výsadní postavení ve společnosti zaujímalí bráhmani, protože se náboženství stávalo výsadou právě této skupiny. Jen oni ovládali stále složitější obětní rituály a komunikaci s božstvem. Náboženské učení je tedy zcela přenecháno kněžím, a jsou to právě oni, jenž mají posléze zcela privilegované postavení ve společnosti.¹³

⁶ MILTNER, Vladimír: *Vznik a vývoj buddhismu*. Praha, 2001, s. 15.

⁷ Sóma – hnědý, sladký nápoj rostlinného původu. Je uctíván jako božstvo zejména díky jeho opojným účinkům, vyvolávajícím dočasný stav extáze. Při obřadech dáván v oběť bohům.

Agni – Oheň, uctíván jako védské božstvo. Vyskytuje se na obloze jako Slunce, ve vzduchu v podobě blesku a na zemi jako oheň.

Indra – védský bůh ovzduší a oblohy. Uctíván jako dárce úrody a plodnosti.

⁸ *Lexikon východní moudrosti: buddhismus, hinduismus, taoismus, zen*. Olomouc, 1996.

⁹ MILTNER, Vladimír: *Vznik a vývoj buddhismu*. Praha, 2001, s. 16 -17.

¹⁰ BONDY, Egon: *Buddha*. Praha, 2006, s. 17.

¹¹ Tamtéž, s. 18.

¹² *Lexikon východní moudrosti: buddhismus, hinduismus, taoismus, zen*. Olomouc, 1996.

¹³ BONDY, Egon: *Buddha*. Praha, 2006, s. 26.

K výše zmíněným kastám se později přičlenili tzv. šúdrové. Ti zaujímali velice nízké sociální postavení, jediným smyslem jejich existence byla práce pro vyšší kasty. Stále však byli pokládáni za členy společnosti na rozdíl od „nedotknutelných“. „Nedotknutelní“ nepatřili do žádné ze čtyř kast a vládnoucí třídy neměly vůči nim žádné závazky, ba dokonce je mohly beztrestně hubit.¹⁴

Vedle bráhmanů se vytvořila linie mnichů tzv. samanů, kteří záměrně žili na okraji společnosti a pomocí meditace hledali moudrost. Pro samany byla především důležitá mravní čistota a sebepoznání, kdežto bráhmany zajímal spíše společenský řád a světský úspěch. Potulní mnichové se zříkali společenských funkcí a odvraceli se od světa ve snaze zaměřit se na své vlastní já. Jedním ze samanů byl Džina, jehož stoupenci se nazývají džinisté a celý směr se pak jmenuje džinismus.¹⁵ Toto učení nevyznává žádného boha, dbá na dodržování morálních pravidel, jako je zákaz ublížení jakémukoliv živému tvorů, zákaz lpění na materiálních statcích, lhaní a kradení. Právě díky dodržování přísných pravidel dosáhne duše osvobození.¹⁶ Bráhmanismus a džinismus ovlivnil do jisté míry velkého myslitele Buddhu.¹⁷

1.2 Buddha – jeho život a doba

O skutečném Buddhově životě se dozvídáme především z tehdejších literárních pramenů např. z pálijského kánonu.¹⁸ Buddha se narodil kolem roku 560 př. n. l. ve vesnici Lumbini poblíž dnešního Nepálu. Byl potomkem rodu Šákjů a jeho rodné jméno bylo Gótama. Rod Šákjů byl vysoce postavený a považoval se za elitu.¹⁹

Gótamův otec je v literatuře uctivě nazýván králem, ale spíše to byl jakýsi kmenový náčelník, jelikož v té době krále jako takového neměli.²⁰ Matka brzy po Gótamově narození zemřela, byl tedy svěřen do péče její sestry. Co se výchovy týče, dostalo se Gótamovi patřičného vzdělání a péče v přepychu a bohatství. Poměrně

¹⁴ BONDY, Egon: *Buddha*. Praha, 2006, s. 27.

¹⁵ LESTER, Robert C.: *Buddhismus: cesta k osvícení*. Praha, 2003, s. 27-30.

¹⁶ LEVENSON, Claude B.: *Buddhismus*. Praha, 2009, s. 27-28.

¹⁷ LESTER, Robert C.: *Buddhismus: cesta k osvícení*. Praha, 2003, s. 25.

¹⁸ LESNÝ, Vincenc: *Buddhismus*. Olomouc, 1996, s. 29.

¹⁹ NÁRADA: *Buddha a jeho učení*. Olomouc, 1998, s. 21.

²⁰ CARRITHERS, Michael: *Buddha*. Praha, 1994, s. 21.

brzy byl oženěn se svou sestřenicí a měl syna jménem Ráhulo.²¹ Ačkoliv měl Gótama rodinu a žil v naprostém blahobytu, nebyl šťastný.²²

V této době nastal v Indii velký hospodářský pokrok spočívající v rozvoji řemesel, těžbě přírodních zdrojů a zejména v rozvoji obchodu. Z tohoto důvodu se začaly postupně měnit také dosavadní hodnoty ve společnosti a rozvinuly se hospodářské vztahy. Společenská třída obchodníků bohatla, někteří byli dokonce movitější než samotný panovník, který se tomu snažil zabránit vyhlášením nových zákonů a předpisů. Docházelo tak k boji politické moci s ekonomickou.²³ Bráhmanská tradice a její myšlení postupně upadala a nová společnost byla ovládána a řízena penězi a majetkem. Někteří myslitelé této doby, jako byl i Buddha, se snažili najít východisko mimo tuto společnost, které se pro zachování si osobní svobody vědomě stranili. Pohrdali bohatstvím a mocí a doufali, že ovlivní společnost a vnuknou jí vyšší ideály než peníze a násilí.²⁴

Legenda praví, že Gótama ve věku 29 let vnímal strasti života, jako jsou nemoc, stáří a smrt, a v důsledku těchto neblahých zážitků se uzavřel do ústraní a přemýšlel o lidském údělu a o budoucnosti. Tento psychický otřes měl zásluhu na jeho pozdějším rozhodnutí. Gótama se zřekl svého postavení a rodiny, a odešel do bezdomoví ve snaze hledat lék na utrpení.²⁵

Jeho pout', na niž se setkává s řadou podobně zaměřených poutníků a učí se novým poznatkům, trvá šest let. Vydal se na jih ve snaze spatřit a poznat každý způsob života a každý kout světa, v němž žil. Přespával v hlubinách lesa nebo v zalesněných parcích. Na své cestě za poznáním se setkával se žebráky, obchodníky, bráhmany, ale i s učiteli, jenž ho učili praktikám askeze a jóginské meditaci, ve kterých brzy vynikl.²⁶

Gótama dodržoval přísné asketické předpisy, jako půst, odpírání spánku, odříkání, s přesvědčením, že takto dosáhne skutečného poznání. Začali se k němu přidávat další poutníci, kteří jej chtěli následovat a učit se od něj. Unavený a vyhladovělý putoval dál se svými následovníky, až poznal, že tento způsob nevede k dokonalému poznání, a že pokud bude dál pokračovat v přísné askezi, s největší

²¹ BONDY, Egon: *Buddha*. Praha, 2006, s. 19.

²² LEVENSON, Claude B.: *Buddhismus*. Praha, 2009, s. 35.

²³ MILTNER, Vladimír: *Vznik a vývoj buddhismu*. Praha, 2001, s. 23.

²⁴ MILTNER, Vladimír: *Vznik a vývoj buddhismu*. Praha, 2001, s. 23-25.

²⁵ LEVENSON, Claude B.: *Buddhismus*. Praha, 2009, s. 35.

²⁶ CARRITHERS, Michael: *Buddha*. Praha, 1994, s. 37-40.

pravděpodobností zemře. A tak přestal předpisy dodržovat. Jeho přívrženci byli tímto rozhodnutím pobouřeni a opustili jej.²⁷

Putoval dále sám a neustále intenzivně přemýšlel, jakým způsobem dosáhnout očištění a onoho dokonalého poznání. Nemohl už dál, a tak usedl pod velký fíkovník, který buddhisté později nazvali „strom osvětlení“, a ponořil se do hluboké meditace. Během meditace, která trvala několik dní, pochopil co je utrpení, a v čem tkví jeho původ. Osvobodil se od veškeré touhy a dostavila se mu dokonalá duševní rovnováha. Konečně dosáhl toho, o čem tak dlouho usiloval – dokonalého poznání, a stal se Buddhou tj. osvíceným.²⁸

Po dosažení „osvětlení“, neboli vstupu do nirvány²⁹, začíná Buddhovo veřejné působení. I když pochyboval, že se mu podaří přesvědčit lidi o správnosti jeho učení, a že všichni pochopí jeho nauku, přesto se rozhodl jej veřejně hlásat.³⁰

Buddhovo učení spočívalo ve čtyřech ušlechtilých pravdách, které zní:

1. Život představuje utrpení.
2. Příčinou utrpení je touha, žádostivost.
3. Odstranění utrpení je možné.
4. Odstranění utrpení dosáhneme tehdy, když půjdeme osmistupňovou ušlechtilou cestou ctnosti.³¹

Ve čtvrté ušlechtilé pravdě Buddha vyzývá své stoupence k následování osmidílné cesty tzn. k pravému jednání, pravému myšlení, pravému názoru, pravému úsilí, pravému mluvení atd. Tyto principy představovaly základ buddhistické morálky.³²

Díky Buddhovi osobnosti, charismatu a vynikajícím učitelským schopnostem se zanedlouho kolem něj vytvořila skupinka stoupenců. Trpělivě a neúnavně vykládal své učení žákům a každému, kdo jej o to požádal. Sloužil lidem také jako rádce, všestranný a schopný empatie.³³

Jak procházel napříč Indií, počet jeho žáků stále stoupal, z tohoto důvodu začaly vznikat buddhistické obce, jenž byly určeny pro vyznavače Buddhova učení.

²⁷ BONDY, Egon: *Buddha*. Praha, 2006, s. 52.

²⁸ LESNÝ, Vincenc: *Buddhismus*. Olomouc, 1996, s. 34-36.

²⁹ Nirvána - vyhasnutí, vyvanutí. Buddhismem a jinými směry doporučovaná rezignace na pozemsky tělesnou existenci, dosažení blaženosti, osvobození duše.

³⁰ ZOTZ, Volker: *Buddha*. Olomouc, 1995, s. 40.

³¹ LESTER, Robert C. *Buddhismus: cesta k osvětlení*. Praha, 2003, s. 20.

³² ANTONOVA, Koka Aleksandrovna. *Dějiny Indie: Stručný přehled*. Praha, 1980, s.120.

³³ ZOTZ, Volker: *Buddha*. Olomouc, 1995, s. 40-42.

Jeho úspěch předčil všechna očekávání. Jeho učitelská činnost byla velmi dlouhá, takže celý zbytek života tzn. 45 let věnoval Buddha výkladu svého učení. Kolem roku 480 př. n. l. v úctyhodném věku 80 let velmi nemocný a zesláblý zemřel.³⁴

1.3 Vývoj buddhismu

Po Buddhově smrti jeho učení neupadlo v zapomnění, ba naopak ještě více zintenzivnilo. Mnichové, Buddhovi žáci a ostatní vyznavači buddhistického učení sestavili sbírku zásad chování a strukturu jednotlivých obcí. Život v obcích měl svá pravidla, nařízení a organizované pravidelné obřady, které byli obecně uznávány, za účelem zachování buddhistické nauky a způsobu života.³⁵

Postupem času se život v obcích formalizoval a usazoval. Řád postupně rostl a stával se komplikovanějším. Přijetí do řádu se praktikovalo formálním vysvěcením, čímž se z laika stal mnich. Jednotlivé obce fungovaly na principu konsenzu shromážděných členů, přičemž tato setkání vždy vedli nejstarší mnichové.³⁶

Protože se Buddhovo učení šířilo lidovým jazykem, bylo dostupné takže všem. Na rozdíl od bráhmanismu v buddhismu nehrálo žádnou roli třídní postavení a světskost, ale důležitý byl mravní charakter, laická podpora a spolupráce mnichů a laiků. Mezi buddhisty se rozšířilo stavění a uctívání stúp, mohyl. Stúpy byly vztyčovány na místa, kde Buddha pobýval. Na místa Buddhova narození, osvícení a smrti se konaly poutě k uctívání stúpy. Tyto mohyly tak představovaly Buddhovu přetrvávající přítomnost. Rituál uctívání stúp se později stal pro buddhismus typickým a z jednoduchých hliněných mohyl se rozvinuly mnohastupňové rozsáhlé stavby.³⁷

K šíření a rozvoji buddhismu výrazně napomáhala přízeň některých králů. Za laického stoupence buddhismu se prohlásil král Ašóka Maurja (vládl v letech 269-232 př. n. l.), nechal postavit mnoho klášterů a stúp a jeho vláda se stala vzorem

³⁴ BONDY, Egon: *Buddha*. Praha, 2006, s. 54.

³⁵ LESTER, Robert C. *Buddhismus: cesta k osvícení*. Praha, 2003, s. 39-46.

³⁶ LESTER, Robert C. *Buddhismus: cesta k osvícení*. Praha, 2003, s. 39-46.

³⁷ Tamtéž, s. 47.

buddhistického království. Maurijskou vládu vystřídala řecká království. Jedním z vládců, král Menandros (vládl v letech 140-115 př. n. l.) se dokonce vzdal trůnu a stal se mnichem. Následovala vláda Kušanů, za jejichž působení bylo vystavěno nespočet klášterů a stúp, a na mincích krále Kaniši (vládl v letech 78-101 n. l.) byl zpodobněn Buddha. V tomto období se buddhistická víra začala šířit do střední Asie a západní Číny. Vládcí vtahovali buddhistickou víru do společnosti a podporovali buddhistické obce, jakožto centra kultury a zprostředkovatele požehnání a ochrany státu.³⁸

Mniši se začali více obracet ke studiu a kláštery se tak staly centrem vzdělanosti. Mnišská činnost byla obecně jednotná až do doby, kdy byly objeveny nové sútry (rozmluvy), které údajně zachycují "vyšší" Buddhovo učení. Tyto sútry měli za následek rozdělení mnichů na stoupence mahájánového a théravádového buddhismu. Théravádoví mniši zastávali názor obsažený v raných sútrách, kde bylo za cíl mnišského života považováno arhatství. Arhat je ten, kdo dosáhl dokonalého poznání tj. nirvány, avšak mohl jim být pouze mnich nikoli laik.³⁹

Mahájánové naopak tvrdili, že cílem je plné buddhovství, jehož lze dosáhnout i v laickém životě. Jejich ideálem je tzv. bódhisattva, bytost, jenž staví do popředí svých zájmů lásku a pomoc bližním na úkor osobních preferencí jako je např. touha po dosažení nirvány. Z tohoto důvodu považovali snahu o dosažení arhatství za sobeckou. Možnost dosažení nirvány odmítali, aby zůstali v koloběhu inkarnací a mohli se znovu zrodit ve snaze osvobodit ostatní bytosti od utrpení.⁴⁰

Kláštery se tak začaly dělit na mahájánové a théravádové, a paradoxně vedle sebe bez problémů existovaly. Vztahy mezi buddhisty byly maximálně tolerantní, vzájemné podněty byly přijímány a vyměňovány, diskuse byly vedeny jen na úrovni teoretické a na společnost se působilo pouze přesvědčováním.⁴¹

Koncem pátého st. n. l., za vlády dynastie Guptovců, vpadli do Indie Hunové a mnoho velkých klášterů na území severozápadní Indie vypálili. Postupně ničili kláštery kvůli jejich bohatství, jež v nich bylo nashromážděno. Některé buddhistické kláštery byly později částečně opraveny, ale už nikdy nezískaly své původní postavení. V období 300-600 n. l. došlo k výraznému šíření a rozvoji buddhismu. Ve

³⁸ LESTER, Robert C. *Buddhismus: cesta k osvícení*. Praha, 2003, s. 50-55.

³⁹ Tamtéž, s. 55.

⁴⁰ Tamtéž, s. 56.

⁴¹ BONDY, Egon: *Buddha*. Praha, 2006, s. 162.

čtvrtém st. n. l. čínští mniši rozšířili buddhismus do Koreje, z nichž se díky diplomatickým misím dostal do Japonska a v sedmém st. n. l. se buddhismus přenesl z Číny do Tibetu. Avšak z důvodu nástupu Islámu před rokem 1000 n. l. začal v Indii a v Číně buddhismus značně upadat. Koncem 12. st. došlo k nájezdu muslimů, které zničily klášterní centra po celé severní Indii. Buddhistská centra už nikdy nebyla opravena. Buddhismus tak přežíval převážně v Jižní Indii a kolem roku 1500 n. l. zmizel z Indického území a později i z celé střední Asie.⁴²

Avšak buddhismus se díky všemožným diplomatickým a obchodním misím uchytil i mimo Indii. Kdyby se tak nestalo, patrně by kolem roku 1200 vymřel. Buddhismus jako takový byl velice tolerantní a přizpůsobivé náboženství, které bylo schopno zahrnout do sebe i jiné systémy. V různých koutech Asie se postupem času začal přizpůsobovat již zavedeným náboženstvím. V jihovýchodní Asii a Tibetu do sebe zahrnul místní kulty duchů, v Číně se přizpůsobil velmi kultivovaným a zavedeným tradicím konfucianismu a taoismu, a v Japonsku se smísil s šintoismem. Původně se v Jihovýchodní Asii a v Číně uplatňovaly théravádové i mahajánové tradice, ovšem později théraváda v Číně, Japonsku a v Tibetu zanikla ve prospěch mahajány. Ta se později stala součástí několika sekt v Číně a v Japonsku, a v Tibetu nakonec převládla. Po roce 1500 si buddhismu povšimly také evropské státy. Některé západní badatele buddhismus natolik oslovil, že se později stali jeho stoupenci a pomáhali při jeho obnově v Indii. Následně pak založili buddhistické obce v některých západních státech, jako jsou Anglie, Francie a Spojené státy.⁴³

⁴² LESTER, Robert C. *Buddhismus: cesta k osvícení*. Praha, 2003, s. 60-64.

⁴³ LESTER, Robert C. *Buddhismus: cesta k osvícení*. Praha, 2003, s. 66-71.

2. Pojetí člověka v buddhismu

Ústředním bodem v bádání náboženských teoretiků, filozofů, ale i vědců byla snaha vysvětlit zrod i smysl existence člověka. Tudíž ani buddhismus v tomto ohledu nemohl tvořit výjimku a ve své nauce si pokládá obdobné otázky. Kdo je člověk? Jak vznikl? Kam směřuje? Toto východní náboženství zdůrazňuje snahu osvětlit příčinu lidského utrpení, které provází člověka po celou dobu jeho existence. Nejdříve však bylo nutné prozkoumat samotné faktory utvářející člověka a povahu jeho osobnosti.

2.1 Prvky utvářející člověka

Tělo člověka je dle buddhistů hmotné, skládá se ze sil a kvalit, které jsou v neustálém pohybu. Buddhismus definuje hmotu, která je jedním z faktorů utvářejících člověka, jako něco co se mění nebo rozpadá. Podle buddhismu existují čtyři prvky hmoty. Jedná se o patavi, apo, tedžo a vajo. Patavi představuje substrát hmoty, hmatatelný prvek rozpínání, který způsobuje, že předměty zabírají místo. Apo je na rozdíl od patavi nehmatatelný. Je to prvek přilnavosti, způsobuje spojení rozptýlených atomů hmoty, a tím umožňuje vznik těla. Tedžo je prvkem tepla a chladu, který způsobuje uchovávání a rozklad hmoty a prvkem vajo je způsobován pohyb. Tyto čtyři prvky, mocné síly jsou vzájemně propojené a působí společně.⁴⁴

Spolu s hmotou utváří člověka také další významný faktor – mysl. Buddhismus definuje mysl jako uvědomování si předmětu, tudíž užívá mysl a vědomí jako synonyma. Tato nehmotná a neviditelná složka člověka je velice mocnou zbraní.⁴⁵

Veškeré počínání se dle buddhistů rodí právě v myslí člověka. Lidské myšlenky mohou být jak prospěšné, tak i velice nebezpečné. Lze je využít ke konání dobra, ale stejně tak i ke konání zla. Na počátku všeho dobrého, ale i špatného co provázelo lidské dějiny, tedy dějiny každého z nás, byla lidská myšlenka. Život

⁴⁴ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 2. Bratislava: CAD PRESS, 1993, s. 27-28.

⁴⁵ Tamtéž, s. 29-30.

člověku nabízí čistý, nepopsaný list papíru a je to právě jeho mysl, která určí výslednou podobu jeho obrazu a jeho existence.

Podle buddhismu mysl vzniká ve chvíli početí zároveň s hmotou, stejně tak i pohlaví člověka je dáno v okamžiku početí. Vědomí neboli mysl je tedy přítomné už v zárodku. Toto prvotní vědomí je podle buddhismu ovlivněno minulou karmou onoho člověka, tudíž mentální, mravní a intelektuální rozdíly mezi lidmi jsou způsobeny právě vědomím utvářeným minulou karmou.⁴⁶

Dalším a posledním faktorem utvářejícím člověka je život, díky němuž je možné rozmnožování. Hmota, mysl a život jsou tedy tři faktory, jenž utvářejí podstatu člověka. Výsledkem jejich vzájemného působení může být jak lidská bestie, jejíž srdce je znetvořeno záští a zlobou nebo naopak člověk, který nerezignoval na morální hodnoty a lásku.⁴⁷

„Když se sejde kombinace tří jevů, zasadí semeno života. Když se sejde matka s otcem, ale nepřišel matčin čas, a není přítomna „bytost, která má být zrozena“ (gandhabba), není zaseto semeno života. Když se sejde matka a otec, a přišel matčin čas, ale není přítomna „bytost, která má být zrozena“, znovu není zaseto semeno života. Když se sejde matka a otec, a přišel matčin čas, a je také přítomna „bytost, která má být zrozena“, kombinací všech tří je zaseto semeno života.“⁴⁸

Z vědeckého hlediska je člověk produktem svých rodičů. Avšak podle buddhismu rodiče vybavují člověka pouze materiální složkou, tedy hmotou. Vědomí neboli mysl určuje v okamžiku početí karma. Karmická energie, která je nashromážděna z minulých životů a utvářena lidskými skutky vytváří mentální a životní jevy v člověku.⁴⁹

Karmu člověka vytvářejí blahodárné a neblahé skutky v průběhu života. Mezi karmicky neblahé chování buddhismus řadí chtivost, lhaní, kradení, zabíjení, zlomyslnost, klam atd. Oproštění se od těchto neblahých činů je naopak karmicky blahodárné. Když člověk přemůže sklony či tendence ke konání karmicky neblahých skutků dosáhne moudrosti a osvobození od veškeré strasti.⁵⁰

⁴⁶ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 2. Bratislava: CAD PRESS, 1993, s. 31.

⁴⁷ Tamtéž, s. 33.

⁴⁸ Tamtéž, s. 34.

⁴⁹ Tamtéž, s. 34.

⁵⁰ THERA, C. Nyanasatta. *Základy buddhismu*. Praha: Alternativa, 1992, s. 64-65.

2.2 Ne-Já – nauka o osobnosti

Anattá neboli ne-Já je jednou z předních nauk buddhismu. Buddhisté tvrdí, že autonomní Já je pouhou iluzí. Je to sebeklam a právě víra v existenci Já je příčinou všeho utrpení. K odstranění tohoto utrpení je podle buddhismu důležité přestat vnímat své Já a oprostít se tak od ulpívání na sebe samém.⁵¹

„ Kdyby skutečně existovalo nějaké já, existovalo by též něco, co patří tomuto já. Ve skutečnosti však nemůže být nalezeno ani žádné já, ani nic, co by patřilo tomuto já. “⁵²

Při hlubším studiu tohoto učení však narazíme na celou řadu problémů. Tím zásadním je fakt, že se vymyká kontextu ostatních buddhistických tezí např. té o znovuzrození. Vezmeme-li totiž v úvahu předpoklad o neexistenci Já, co je tedy postiženo důsledky karmy a v konečném důsledku i znovuzrokováno?⁵³ Dokonce podle dochovaných písemností se i samotný Buddha otázkou existence nebo neexistence Já nezabýval. Považoval i pouhou myšlenku Já za určitou míru sebeidentifikace, lpění a strasti. Nauka o ne-Já tak přiznává mylné víře v existenci Já příčinu všeho utrpení. K tomuto závěru došel Buddha díky detailní analýze části mysli a těla, dělených do pěti složek.⁵⁴

První složkou člověka je tělo neboli tvar. Tato skupina zahrnuje hmatatelné předměty, ale i zvuky, chutě nebo vůně. Další čtyři složky se zabývají myslí. V ní je zahrnuto pocíťování, vnímání, představivost a vědomí. Pocíťování je skupinou, jenž zahrnuje pocity, které člověk vnímá buď jako radostné, vyvolávající v něm pozitivní emoce, jaké chce znovu prožívat nebo bolestivé, kterým se snaží vyhnout a nebo neutrální, ty člověk zpravidla ignoruje a je k nim lhostejný. Všechny pozitivní i negativní pocity jsou důsledkem karmy tvořené skutky a činy vykonanými v minulosti. Další složkou je vnímání, vrozená schopnost mysli orientovat se v prostředí a rozpoznat různé předměty. Čtvrtá složka se nazývá představivost a je v ní obsažen různorodý soubor činitelů jako např. kladné (úsilí, svědomitost) a

⁵¹ LOPEZ, D. Příběh buddhismu: průvodce dějinami buddhismu a jeho učením. Brno: Barrister & Principal, 2012. s.27-28.

⁵² NYANATILOKA. *Slovo Buddhovo: Systemat. přehl. Buddhova učení v jeho vlastních slovech vybral, seřadil a vysvětlil ctihodný Nyánatiloka Maháthera.* Praha: Stratos, 1993. s. 47.

⁵³ Zvláště pro západního pozorovatele vychovávaného v rámci křesťanského systému víry a hodnot založených na věčné duši člověka (tedy Já) je myšlenka její neexistence velmi těžko přijatelná.

⁵⁴ THÁNISSARÓ, B.: Žádné Já či ne-Já? 10.2.2013 (<http://dhamma.wz.cz/notself2.htm>)

záporné (vášeň, hněv, pýcha, nenávisť) emoce. Poslední složkou je vědomí, díky němuž je člověk schopen vnímat počitky svých smyslů.⁵⁵

Buddhisté zdůrazňují fakt, že všechny tyto zmíněné složky jsou souhrnem osobnosti a všechny se záhy po svém vzniku rozpadají, tudíž jsou pomíjivé a proto bychom na nich neměli ulpívat a už vůbec je považovat za své Já.⁵⁶

„Tělesnost je pomíjivá, cítění je pomíjivé, vnímání je pomíjivé, mentální formace jsou pomíjivé, vědomí je pomíjivé.

A to, co je pomíjivé, je podroběno utrpení. O tom, co je pomíjivé a je podroběno utrpení změn, o tom nemůže nikdo ve vztahu ke skutečnosti říci: „Toto jsem já, toto patří mně, toto je mé já.“

Proto tedy, ať je zde jakákoliv tělesnost, jakékoliv cítění, jakékoliv vnímání, jakékoliv mentální formace a jakékoliv vědomí, ať už minulé, přítomné nebo budoucí, vlastní nebo vnější, hrubé nebo jemné, vznešené nebo nízké, vzdálené nebo blízké, tak má být moudře chápáno v souladu se skutečností: „Toto nepatří mně; toto nejsem já; toto není mé já.“⁵⁷

Zásadní je zde skutečnost, že právě víra v Já je důležitou překážkou na cestě k osvobození z všudypřítomného utrpení jehož příčinou je karma. A právě lidské počínání vytváří budoucí karmu a ta následně určuje budoucnost. Buddha tedy ve své druhé vznešené neboli ušlechtilé pravdě o vzniku utrpení vysvětluje příčiny od kterých by se člověk měl oprostit, jelikož vedou k činům, které poskvvrňují karmu. Řadí sem nežádoucí stavy myslí jako je zášť, zlost, pýcha a především nevědomost a žádostivost neboli touha. V buddhismu je nevědomost pojímána jako nedostatek pochopení nebo mylné chápání povahy věci. V důsledku různých mylných představ může člověk odporovat pravdě. Z nevědomosti lidé nazírají na ošklivé jako na krásné, na radostné jako na bolestné nebo na ne-Já jako na Já.⁵⁸

⁵⁵ LOPEZ, Donald S. *Příběh buddhismu: průvodce dějinami buddhismu a jeho učením*. Brno: Barrister & Principal, 2012. s. 28.

⁵⁶ Tamtéž, s. 29.

⁵⁷ NYANATILOKA. *Slovo Buddhovo: Systemat. přehl. Buddhova učení v jeho vlastních slovech vybral, seřadil a vysvětlil ctihodný Nyánatiloka Maháthera*. Praha: Stratos, 1993. s. 25.

⁵⁸ LOPEZ, Donald S. *Příběh buddhismu: průvodce dějinami buddhismu a jeho učením*. Brno: Barrister & Principal, 2012. s. 42-44.

„Protože bytosti, které jsou zaslepeny nevědomostí (avidždžá) a chyceny v osidlech žádosti (tanhá), tu i onde usilují o stále nová potěšení, proto nastávají stále nová znovuzrození.“⁵⁹

Vedle nevědomosti je dalším důvodem lidské strasti žádostivost. Touha po světských rozkoších, po majetku, po moci nad ostatními lidmi a také po posmrtném životě. Když lidé po něčem touží, jsou schopni pro uspokojení svých tužeb udělat maximum i na úkor ostatních. Tento chtíč z nich dělá sobce, kteří myslí jen sami na sebe. A jelikož se jim nepodaří uspokojit všechna svá přání, jsou pak nešťastní a nespokojeni. Zvláště pak jejich touha po moci a majetku způsobuje, že po jejich nabytí na nich lidé až přehnaně lpí. A právě neustálé ulpívání na těchto materiálních a spíše přizemních věcech má za následek strach, problémy a duševní strasti. Buddhisté považují tento materialismus za největší problém moderní společnosti.⁶⁰

„Kvůli smyslové žádostivosti, na jejím základě a jí vedeni, zcela ovládnutí žádostivostí smyslů bojují králové s králi, vojevůdci s vojevůdci, kněží s kněžími, občané s občany; matka se hádá se synem, syn s matkou, otec se synem, syn s otcem, bratr se hádá s bratrem, bratr se sestrou, sestra s bratrem, přítel s přítelem. Takto v hádce, rozkolu a boji napadají jeden druhého pěstmi, holemi či zbraněmi. A tím podléhají smrti nebo smrtelné bolesti.“

A dále, též kvůli smyslové žádostivosti, na jejím základě a jí vedeni, zcela ovládnutí žádostivostí smyslů lidé vnikají do obydlí, loupi, plení, vykrádají celé domy, přepadají a znásilňují. Načež jsou stíháni vladaři a trestáni různými formami násilí. A tím podléhají smrti nebo smrtelné bolesti. V tom spočívají bídné důsledky smyslové žádostivosti, tak vzniká ona celá hromada utrpení v tomto přítomném životě kvůli smyslové žádostivosti, na jejím základě a pod vedením žádostivosti smyslů.“⁶¹

K potlačení touhy je potřeba uvědomit si, že existence Já je jen přelud. Víra v Já plodí touhu, jenž uspokojuje Já. Touha, doprovázena zlostí, pýchou a záští pak způsobuje konání neblahých činů, které poskvřňují karmu.⁶²

⁵⁹ NYANATILOKA. *Slovo Buddhovo: Systemat. přehl. Buddhova učení v jeho vlastních slovech vybral, seřadil a vysvětlil ctihodný Nyánatiloka Maháthera*. Praha: Stratos, 1993. s. 57.

⁶⁰ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 2. Bratislava: CAD PRESS, 1993. s. 137-142.

⁶¹ NYANATILOKA. *Slovo Buddhovo: Systemat. přehl. Buddhova učení v jeho vlastních slovech vybral, seřadil a vysvětlil ctihodný Nyánatiloka Maháthera*. Praha: Stratos, 1993. s. 32.

⁶² LOPEZ, Donald S. *Příběh buddhismu: průvodce dějinami buddhismu a jeho učením*. Brno: Barrister & Principal, 2012. s. 44-45.

Lidský život je i v té nejlepší podobě plný utrpení, strasti a bolesti. Z tohoto důvodu je největšími buddhistickými ctnostmi laskavost a soucit se všemi žijícími tvory.⁶³ Podle buddhismu je ve své podstatě lidská povaha dobrá a laskavá a za zlé činy je odpovědná lidská nevědomost. Buddha zdůrazňoval: „*Zlí lidé nevznikli od přírody. Mnozí lidé konají zlo z nevědomosti. Proto je nesmíme zatracovat nebo odsuzovat k věčnému utrpení. Místo toho se musíme pokoušet napravovat je a vysvětlovat jim jejich omyly.*“⁶⁴

Buddhismus učí, aby se k sobě lidé chovali soucitně a láskyplně, neboť soucit a láska je tou nejučinnější zbraní proti zlu a nenávisti. Buddha říkal: „*Nenávist neustane díky nenávisti; ustane jen díky lásce. To je věčný zákon. Čím víc zla ke mně přichází, tím víc dobra bude vyzařovat ode mne.*“⁶⁵

2.3 Smrt a znovuzrození

Většina lidí má největší strach právě ze smrti, přitom právě ta je neodmyslitelnou součástí života každého z nás. Dnes a denně lidé umírají a každý se s tím musí nějakým způsobem vyrovnat, zejména blízcí a přátelé umírajícího nebo už zemřelého člověka potřebují čas ke smíření se s touto bolestivou ztrátou. Buddhismus se k otázce umírání a smrti staví dá se říci optimisticky a učí jak přijmout fakt blížícího se konce, jak se připravit na smrt a jak jí čelit beze strachu a jiných nepříjemných pocitů.

Buddhisté chápou tělo jako složené z pěti živlů, které se v procesu umírání plynule rozpouštějí. Vše pevné v těle člověka, jako jsou kosti, svaly a tkáně, tvoří živé země.⁶⁶

„*Co je tedy prvek pevnosti (pathaví- dhátu)? Tento prvek může být vlastní (zevnitř prožívaný) nebo vnější. A co je vlastní prvek pevnosti? Vše co ve vlastním těle poznáváme jako kammicky získanou pevnost či „zemi,“ – tedy vlasy, chlupy,*

⁶³ THERA, C. Nyanasatta. *Základy buddhismu*. Praha: Alternativa, 1992. s. 145.

⁶⁴ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 2. Bratislava: CAD PRESS, 1993. s. 117.

⁶⁵ Tamtéž, s. 118.

⁶⁶ NYDAHL, Ole. *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života*. Praha, 2011. s. 69-74.

nehty, zuby, kůže, maso, šlachy, kosti, morek, ledviny, srdce, játra, bránice, slezina, plíce, žaludek, střeva, výkaly, atd. – to se nazývá vlastní prvek pevnosti. Ať se jedná o vlastní prvek pevnosti nebo o vnější prvek pevnosti, oba jsou jen prvek pevnosti.⁶⁷

Rozpouštění živlu země je podle buddhistů známka toho, že umírání začalo. Člověk ztrácí kontrolu nad pevnými částmi těla a schopnost se pohybovat. Následně ztrácí kontrolu nad tělními tekutinami, jako je krev a lymfa, čímž dochází k rozpouštění živlu vody.⁶⁸

„Co tedy je prvek tekutosti (ápo-dhátu)? Prvek tekutosti může být vlastní nebo vnější. A co je vlastní prvek tekutosti? Vše co ve vlastním těle poznáváme jako kammicky získanou tekutost či „vodu,“ – tedy žluč, sliz, hnis, krev, pot, tuk, slzy, sliny, hleny, sliz, kloubní maz, moč, atd. – to se nazývá vlastní prvek tekutosti. Ať se jedná o vlastní prvek tekutosti nebo o vnější prvek tekutosti, oba jsou jen prvek tekutosti.“⁶⁹

Krevní oběh slábne, člověk přestává kontrolovat střeva a močový měchýř, má suché rty a silný pocit žízně. Tělesné teplo se stahuje z vnějších částí do středu těla a člověk začíná mít problémy s termoregulací, znamená to, že se rozpouští živel ohně.⁷⁰

„Co tedy je prvek tepla (tedžo-dhátu)? Prvek tepla může být vlastní nebo vnější. A co je vlastní prvek tepla? Vše co ve vlastním těle poznáváme jako kammicky získané teplo či „oheň,“ co zahřívá, vysušuje, spaluje to, co bylo snědno, vypito, sežvýkáno, úplně stráveno, co hřeje nebo sálá atd. – to se nazývá vlastní prvek tepla. Ať se jedná o vlastní prvek tepla nebo o vnější prvek tepla, oba jsou jen prvek tepla.“⁷¹

Srdce již nezvládá dopravovat krev do periferních částí těla, ty se přestávají prokrvovat a následně blednou a chladnou. Nakonec se rozpouští živel větru.⁷²

⁶⁷ NYANATILOKA. *Slovo Buddhovo*. Praha: Stratos, 1993. s. 20-21.

⁶⁸ NYDAHL, Ole. *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života*. Praha, 2011. s. 74-75.

⁶⁹ NYANATILOKA. *Slovo Buddhovo*. Praha: Stratos, 1993. s. 21.

⁷⁰ NYDAHL, Ole. *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života*. Praha, 2011. s. 75.

⁷¹ NYANATILOKA. *Slovo Buddhovo*. Praha: Stratos, 1993. s. 21.

⁷² NYDAHL, Ole. *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života*. Praha, 2011. s. 75.

„Co tedy je prvek pohybu (vájo-dhātu)? Prvek pohybu může být vlastní nebo vnější. A co je vlastní prvek pohybu? Vše co ve vlastním těle poznáváme jako kammicky získaný pohyb či „vítr,“ – větry stoupající vzhůru a klesající dolů, větry žaludku a střev, vítr hýbající údy, vdechování a vydechování, atd. – to se nazývá vlastní prvek pohybu. Ať se jedná o vlastní prvek pohybu nebo o vnější prvek pohybu, oba jsou jen prvek pohybu.“⁷³

Člověk má v této fázi také problémy s dýcháním a svírá ho pocit dušnosti. Z důvodu nedostatku kyslíku odumírají mozková centra regulující dýchání a krevní oběh. Následně nastává zástava dechu a srdeční činnosti. V tuto chvíli je z lékařského hlediska konstatovaná smrt. Pátý živel, vědomí umírajícího, které se v průběhu smrti odděluje od těla, však dále pracuje. Z buddhistického pohledu smrt nastupuje až po vychladnutí srdečního centra, kdy se objevují vnější známky smrti, jako je posmrtná ztuhlost a posmrtné skvrny. Teprve tehdy vědomí definitivně opouští tělo.⁷⁴

Buddhismus se v otázce smrti snaží především pomoci lidem se s touto nelehkou skutečností vyrovnat a učí jak postupovat pro dobro umírajících i pozůstalých. Pro všechny je skutečnost blížící se smrti velmi trýznivá. Ovšem podle buddhismu by lidé měli k umírání přistupovat jako k něčemu, co vede k dalšímu znovuzrození, k novému začátku. Pro umírajícího i pro jeho blízké je velice důležité oprostít se od negativních pocitů.⁷⁵

Nejsnadněji se podle buddhismu umírá, když se vzdáme připoutanosti ke svému tělu, ke své duši, k blízkým a k majetku. Umírající by také měl opustit myšlenky na pomstu, pocity viny, odpustit sobě samému a také svým nepřátelům, neboť tak zabrání dalšímu setkání s nimi v příštím životě. Buddhisté se domnívají, že lidé mezi nimiž existoval nějaký vztah, ať už ve smyslu pozitivním nebo negativním, se v dalším životě znovu setkají. Tudíž, když svým nepřátelům odpustí, vrátí se buď jako přátelé a nebo se už neobjeví. Svým přátelům a blízkým by se umírající měl omluvit za hloupé chování a vyjádřit jim svůj vděk. Přinese to nejen

⁷³ NYANATILOKA. *Slovo Buddhovo*. Praha: Stratos, 1993. s. 21.

⁷⁴ NYDAHL, Ole. *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života*. Praha, 2011. s. 76-77.

⁷⁵ Tamtéž, s. 88-90.

úlevu oběma stranám, ale také se tímto vytváří možnost, že se znovu setkají v následujícím životě.⁷⁶

Podle buddhismu je následujících sedm týdnů po smrti možné ovlivňovat vědomí zemřelého, protože ještě nepřešel do nového života a vnímá současné dění, které stále ovlivňuje jeho karmu. Buddhisté proto učí, aby blízcí mysleli a mluvili o zemřelém pouze v dobrém a nechali majetek 49 dní po jeho smrti pokud možno bez dotyku. Buddhisté také doporučují mrtvé oslavit a uctít pozitivně a láskyplně, netruchlit příliš hlasitě, protože příliš silný zármutek představuje překážku v dalším vývoji.⁷⁷

Během sedmi týdnů prochází mrtví mezistavem, který je cestou k novému životu. Po sedmi týdnech přechází zemřelý do dalšího života.⁷⁸

Podle buddhismu existuje šest oblastí neboli světů, ve kterých je možno se zrodit. Dohromady se tyto oblasti označují jako samsára.⁷⁹

„Nekonečná je samsára, nelze poznat žádný začátek znovuzrovnání bytostí, které opakovaně kvapí v tomto kruhu poutány zaslepeností a žádostivostí.“⁸⁰

Jako nejnepříjemnější buddhismus označuje oblast pekel neboli svět nenávisti, do kterého se zrodí lidé, kteří vyzdvihovali chyby druhých a přáli jim hodně zlého. Lidé zrozeni v této oblasti prožívají neustálé stavy paranoie a frustrace, procházejí bolestmi a jsou nešťastní. Druhou nepříjemnou oblastí je z buddhistického pohledu svět hladových duchů. Člověk, který byl v předchozím životě chamtivý a lakotný, zažíval zklamání a tíseň, se ve světě hladových duchů nikdy nedočká upokojení, naopak bude žít v trvalém neklidu. Pokud člověk v uplynulém životě vědomě lhal, ve snaze ublížit druhým, byl vypočítavý a choval se primitivně, následující zrození tak bude v oblasti zvířat. Jako zvíře se tak bude řídit pouze svými pudy a smysly a bude buď v zajetí trpět nedostatkem svobody, anebo na svobodě neustále utíkat před nebezpečnými predátory.⁸¹

⁷⁶ NYDAHL, Ole. *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života*. Praha, 2011. s. 52-68.

⁷⁷ Tamtéž, s. 115-120.

⁷⁸ NYDAHL, Ole. *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života*. Praha, 2011. s. 135-138.

⁷⁹ Tamtéž, s. 139.

⁸⁰ NYANATILOKA. *Slovo Buddhovo*. Praha: Stratos, 1993. s. 27.

⁸¹ NYDAHL, Ole. *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života*. Praha, 2011. s. 141-144.

Další tři světy, ve kterých se člověk může zrodit jsou podle buddhismu oblasti podmíněného štěstí. První z nich je svět polobohů, do kterého se zrodí člověk konající za života mnoho dobrých skutků, a u kterého se zároveň rozvinula žárlivost a závist. V oblasti polobohů jsou bytosti velmi krásné a velké, ovšem také nedůvěřivé a nespokojené. V další příznivé oblasti, ve světě bohů, se zrodí člověk, který v předchozím životě oplýval pýchou a shromáždil velké množství dobrých a bohatých dojmů. Bytosti zrozené ve světě bohů jsou velmi krásné, silné, zdravé a vše se jim daří.⁸²

Pokud člověk koná dobré činy, je ovládán touhou a projevuje se u něj připoutanost k majetku nebo k lidem, zrodí se v poslední oblasti, ve světě lidské existence. V této oblasti je člověk opět poháněn touhou a žádostivostí, ovšem z buddhistického pohledu skrývá lidské zrození nejlepší možností jak nabytí trvalého smyslu a snažit se o dosažení nadčasových hodnot.⁸³

„Všechny bytosti jsou vlastníky svých činů, dědici svých činů (kamma, v sanskrtu karma): jejich činy jsou lůnem, z něhož se zrodily, jsou svázány se svými činy a činy jsou jejich útočištěm. Jaké činy vykonají – dobré nebo zlé – takové bude jejich dědictví. A kdekoliv se tyto bytosti znovuzrodí, tam jejich činy dozrají; a kdekoliv jejich činy dozrají, tam budou sklízet ovoce těchto činů, ať už v tomto životě, anebo v následujícím životě, anebo v některém z příštích životů.“⁸⁴

Buddhistické učení se v souvislosti se smrtí a znovuzrozením zabývá také otázkami týkajícími se eutanázie, dárcovství orgánů a také problematikou sebevražd. Buddhisté od eutanázie odrazují, neboť úmyslné zabití je povětšinou konáno z nevědomosti a utrpení, kterému se umírající vyhnul pomocí eutanázie a tudíž na něj čeká v budoucím životě. Ovšem téma eutanázie je velmi široké a případ od případu odlišují různorodé okolnosti, proto buddhisté radí, aby se člověk v souvislosti s eutanázií oprostil od veškerých sobeckých myšlenek.⁸⁵

Transplantace orgánů je jedním z velkých pokroků současného lékařství a z buddhistického pohledu velmi užitečný, zejména v případě předčasné smrti. Tento soucitný a odvážný čin je podle buddhistů velkolepý a chvályhodný. Ovšem

⁸² NYDAHL, Ole. *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života*. Praha, 2011. s. 144-146.

⁸³ Tamtéž, s. 146-149.

⁸⁴ NYANATILOKA. *Slovo Buddhovo*. Praha: Stratos, 1993. s. 33-34.

⁸⁵ NYDAHL, Ole. *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života*. Praha, 2011. s. 107-110.

k otázce sebevražd se buddhismus staví velmi negativisticky, protože sebevražda vytváří návyk tíhnout k tomuto činu i v budoucím životě a v následujícím znovuzrození čeká sebevraha život plný utrpení.⁸⁶

Také samotný Buddha od sebevražd odrazoval a uváděl tři základní příčiny a její pozdější následky. První příčinou je lidská nevědomost, víra že smrtí skončí veškerá bolest a utrpení. Podle buddhismu však všechno čemu se sebevrah vyhnul zakusí v následujícím životě. Následkem tohoto činu je zrození v podobě zvířete. Další příčinou je připoutanost k druhému člověku, po jehož smrti se dotyčný uchyluje k sebevraždě. V takovém případě se podle buddhismu člověk znovuzrodí jako hladový duch. Poslední a podle buddhismu nejzávažnější příčinou sebevraždy je hněv. Myšlenka na pomstu a snaha zranit své blízké vlastní sebevraždou, vede ke zrození v oblasti pekel. Sebevražda tedy neřeší žádné problémy, pouze je odsouvá do dalších a ještě strastnějších životů.⁸⁷

⁸⁶ NYDAHL, Ole. *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života*. Praha, 2011. s. 110-114.

⁸⁷ Tamtéž, s. 115.

3. Člověk a společnost v buddhistickém učení

Pro člověka je náboženství a víra velice důležitá zejména proto, že dává životu smysl a naději na úspěšné zdoání životních překážek, se kterými se den co den potýká každý z nás. Stejně tak společnost se neobejde bez náboženství, neboť v ní podněcuje dodržování morálních zásad, tradic a zvyků. Ovšem volba náboženství musí být zcela svobodná, každý člověk by si měl zvolit náboženství podle svého přesvědčení. Tento názor zastával i samotný Buddha.⁸⁸

„Mé učení není k tomu, abyste přišli a uvěřili, ale abyste přišli, viděli a praktikovali.“⁸⁹

Proto se snažil vést lidi k tomu, aby důkladně zvážili své rozhodnutí, zda jeho učení přijmou nebo nikoliv. Buddhismus je velmi otevřený a jeho stoupenci mají plnou svobodu ke skepsi vůči tomuto učení, mohou kdykoliv klást otázky k vyjasnění si svých pochybností a podle Buddha by jej měli přijmout pouze v tom případě, když ho uznají za správné. Neboť podle buddhistů zde není člověk pro náboženství, nýbrž náboženství pro člověka. To znamená, že lidé by neměli být otroky žádného náboženství, ale naopak by měli využívat náboženství pro své vlastní dobro.⁹⁰

I přesto, že byl buddhismus hlásán před více než 2500 lety, jeho poselství je nadčasové a není pochyb o tom, že je v dnešní době potřebný. Toto poselství lásky, míru a spokojenosti pro všechny živé bytosti bylo hlásáno v době, kdy se většina náboženství šířila mečem a dobýváním. Ovšem buddhismus byl jediným náboženstvím, které odevzdalo své poselství světu bez jakéhokoliv násilí a při svém šíření nepoužil žádné zbraně ani křížácká vojska, což je v dějinách lidstva pozoruhodný výkon.⁹¹

Na samotném buddhismu je i dnes sympatické to, že je to tolerantní a přizpůsobivé náboženství, které se nikdy nepokoušelo odstranit tradiční a kulturní v dané společnosti a už vůbec se nesnažilo vnutit lidem nový způsob života. Je totiž naprosto přirozené, že tradiční hodnoty ve společnosti tvoří základ samotné existence člověka a je také pochopitelné, že se tradice v každé společnosti udržují.

⁸⁸ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 1. Bratislava: CAD PRESS, 1992. s. 13-14.

⁸⁹ Tamtéž, s. 15.

⁹⁰ Tamtéž, s. 15-51.

⁹¹ Tamtéž, s. 52-53.

Oproti buddhismu se jiná náboženství snažila násilně vnucovat svou kulturu a tradice a změnit tak lidi, ovšem podle buddhismu vede takové jednání k sociálním a mentálním škodám, neboť v nitru lidské duše stále přetrvávají staré hodnoty a víra. V takové společnosti pak mohou vznikat rasové, kulturní, ale i náboženské konflikty. A proto se buddhismus nikdy nedostával do konfliktu s tradičními hodnotami v dané společnosti.⁹²

Buddhovo učení se týká nejen lidí a jejich vlastního nitra, ale také problémů společnosti. Jasně se vyjadřuje k těm největším strastem, které komplikují život ve společnosti a snaží se je odstranit pomocí svých názorů a svého učení.

Buddha hlásal jednotu lidstva, čímž mimo jiné vytvořil podmínky k opuštění kastovního systému vládnoucího v Indii. Měl velký zájem o to, aby si lidé byli rovni bez rozdílu rasy nebo barvy pleti a snažil se jít příkladem, když se stýkal s králi, boháči, ale i s žebráky a lupiči. Velmi si cenil svobody myšlení a projevu, svobody jednotlivce a ideálů demokracie. Z buddhistického pohledu je demokracie ideální stát, zajišťující osobní, náboženskou a politickou svobodu a usilující o duchovní a hmotné blaho. Řád buddhistů je dokonce považován za nejstarší demokratickou instituci na světě. Buddhisté vyzdvihují mimo jiné také potřebu ekonomické stability a hospodářského plánování.⁹³

„Jestliže je to správně učiněno, obyvatelé státu budou plnit své povinnosti, nebudou podvracet stát, příjmy státu porostou, země bude žít v klidu a míru, lidé spolu budou dobře vycházet a budou šťastni, budou tančit se svými dětmi v náručí, a žít s otevřenými dveřmi.“⁹⁴ Dále Buddha říká: „Svět stojí na dvou věcech: na dobývání bohatství a na uchování toho, co bylo získáno. Proto v hranicích spravedlnosti usilujte o získání majetku a o zachování toho, co jste získali.“⁹⁵

Lidstvo a společnost se odjakživa potýká s mnoha problémy. S nezaměstnaností, průmyslem, nerovnostmi, s prací, s majetky a také s mezilidskými vztahy. Obyčejný člověk však netouží po mnoha věcech, potřebuje hlavně pochopení, lásku a naději pro sebe i své děti, ovšem v mnoha zemích nejsou uspokojovány ani tyto základní potřeby. Pravdou tedy zůstává, že lidstvo je

⁹² *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu. 1.* Bratislava: CAD PRESS, 1992. s. 53-59.

⁹³ Tamtéž, s. 78-79.

⁹⁴ Tamtéž, s. 79.

⁹⁵ Tamtéž, s. 80.

nešťastné a trpící. Buddha proto učí, že nejvyšším štěstím pro lidstvo je mír. Ve světě zuří války, nemilosrdně je zabíjeno tisíce nevinných mužů, žen a dětí. Mezi lidmi je plno nenávisti v myšlenkách, slovech i činech. Podle Buddha je válka neštěstím, které plodí nenávist.⁹⁶ „*Nenávist se neodstraní nenávistí, jen láskou. Vítězství plodí nenávist, protože poražení jsou nešťastní.*“⁹⁷

Buddha učí, že k dosažení míru je potřeba odstranit příčiny válek, jako je chtivost, nenávist a především nevědomost. Současný svět je rozdělen na národy s různými ideologiemi, které rozdělují svět a vyvolávají konflikty různých forem – politické, sociální, hospodářské nebo náboženské. Konfliktní ideologie mají svůj původ v lidské mysli, kde by měli být také vyhlazeny. Podle Buddha je mysl počátek všech dobrých i špatných věcí, a proto by se lidstvo mělo více zabývat myšlenkami harmonie a míru, protože pokud je mysl očištěna od zla, zavládne na světě mír a štěstí.⁹⁸

V dnešním moderním světě dělá věda a technika obrovské pokroky a jsme svědky revolučních proměn ve všech lidských institucích. Svět se rychle mění, reaguje na potřeby a požadavky člověka, ale zároveň však dochází k mravnímu úpadku. Buddhisté se tak obávají, že neustálé narušování lidských hodnot povede k tragédii, kdy se nebude dát rozlišit lidské chování od zvířecího. Dnešní svět potřebuje podle buddhistů sociálně stabilní ekonomický systém, který bude klást na nejvyšší místo mravní rozvoj člověka a vytváření lidských hodnot.⁹⁹

Buddhismus považuje za důležité konat co největší dobro v přítomnosti, aby si tím člověk zajistil blaho v budoucnu. Nenahlíží na svět jako na peklo, ze kterého musíme utéct do nebe, ale snaží se vybudovat nebe na zemi.¹⁰⁰

Cílem buddhismu je pěstovat lidské hodnoty, učit lásce a soucitu, vést lidi k životu bez násilí, očišťovat mysl, aby poznala harmonii a mír. Buddhisté učí lidi „žít a nechat žít“, proto nikdy neubližují nějakému jinému náboženství při propagování své víry. Buddha nikdy neodsuzoval a nekritizoval ostatní náboženství, naopak nabádal lidi, aby se drželi svého náboženství, ale respektovali víru ostatních. K udržení míru a harmonie ve společnosti je také potřeba nevnášet politické a

⁹⁶ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu. 1.* Bratislava: CAD PRESS, 1992. s. 84-87.

⁹⁷ Tamtéž, s. 86-87.

⁹⁸ Tamtéž, s. 87-88.

⁹⁹ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu. 3.* Bratislava: CAD PRESS, 1993. s. 78-80.

¹⁰⁰ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu. 1.* Bratislava: CAD PRESS, 1992. s. 81.

národnostní problémy do náboženství. Podle buddhistů by duchovní aktivita neměla být otevřena pro politiky, protože mohou narušit náboženskou důstojnost svými politickými záměry.¹⁰¹ „Náboženství zahrnuje všechny a všechno – proto v něm nesmí být žádné národnostní nebo rasové rozdíly.“¹⁰²

3.1 Mravní zásady

Každé náboženství se mimo jiné snaží nějakým způsobem člověka vychovávat a moralizovat ve snaze zajistit, pokud možno pro všechny, klidnou existenci ve společnosti. Tak jako např. křesťanství má své desatero, tak buddhismus poskytuje seznam činů, kterých by se člověk měl zdržovat, v pateru buddhistických sil.¹⁰³

V první síle buddhisté zakazují brát život nejen lidem, ale veškerým živým stvořením. Tento zákaz ovšem znamená, že by se zvířata nesměla zabíjet ani pro potravu. Z toho důvodu se buddhisté dělí do dvou táborů. Jedni vycházejí z toho, že pokud by lidé přestali jíst maso, zmizela by příčina zabíjet. Proto je tedy jedení masa přímo odpovědné za zabíjení zvířat a tudíž je považováno za špatnost.¹⁰⁴

Buddhistický řád Vinaja dovoluje mnichům jíst maso pouze tehdy, pokud nebyli svědky porážení zvířat a nepředpokládají, že zvíře bylo poraženo kvůli nim. Naopak theravádoví mniši jedí naprosto cokoli a nedělají si s jídlem žádné starosti. Nicméně nikdo neví jaký byl Buddhův skutečný úmysl při formulování této síly, která předkládá tak nekompromisní zdrženlivost. Je ovšem patrné, že se Buddha tímto snažil, aby si lidé uvědomili, že i ostatní bytosti milují život.¹⁰⁵

*„Všechny živé bytosti se bojí trestu a smrti. Život je drahý všem bytostem (stejně jako nám). Když si představíme sebe na jejich místě, uvědomíme si, že nesmíme ani zabíjet, ani pomáhat druhým při zabíjení.“*¹⁰⁶

¹⁰¹ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 3. Bratislava: CAD PRESS, 1993. s. 174-180.

¹⁰² Tamtéž, s. 174.

¹⁰³ Tamtéž, s. 59-60.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 60-61.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 66-67.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 67-68.

Druhá síla zakazuje krást, neboli zmocnit se něčeho, co jsme nedostali darem. Krádež je považována za špatnost i z právního hlediska, ovšem buddhisté zde zahrnují výjimku v podobě zabavení nepřátelského majetku v případě války. Tato síla byla formulována, aby vzbuzovala úctu k majetku druhých lidí. V třetí síle buddhisté zakazují cizoložství, neboť tímto dotýká ztrát důvěru a úctu. Účelem této síly je ochrana posvátnosti rodiny a zachování úcty k ní.¹⁰⁷

Čtvrtá síla zakazuje lhaní, protože lidé málokdy mluví upřímně a nedá se na jejich slova vždy zcela spoléhat. Existují však i milosrdné lži, kdy lidé lžou, protože např. chtějí někoho bránit, nebo lékaři lžou, aby podpořili pacientovu psychiku. Milosrdné lži jsou sice v rozporu se silou, ale ne v rozporu s jejím účelem. Tato síla také zakazuje výroky, které škodí druhému člověku, jako např. urážka a pomluvy. I když mohou být pravdivé, jsou zlomyslné a tudíž jsou považovány za špatnost.¹⁰⁸

„Nevšímejte si chyb druhých, toho, co udělali nebo neudělali, ale všímejte si toho, co jste vy sami udělali nebo neudělali. Kdo si všímá a koho dráždí chyby jiných, ten zvětšuje své nečistoty. Je daleko od toho, aby své nečistoty odstranil. Je snadné vidět chyby druhých, ale těžké vidět své. V cizích chybách se přehrabujeme, své skrýváme.“¹⁰⁹

Nikdo na světě dle buddhistů nemůže žít bez hany a kritiky a každý se stal obětí pomluv. *„Lidé haní druhé za to, že mlčí. Haní ty, kteří mluví mnoho, i ty, kteří mluví přiměřeně. Nikdo na tomto světě se nevyhne haně. Nikdy nebyl, nebude ani není na světě ten, koho by jen haněli nebo chválili.“¹¹⁰*

Pátou a poslední silou buddhisté poukazují na jeden z největších problémů moderní společnosti. V této síle buddhisté předepisují zdržování se opojných nápojů, ovšem v dnešní době se to vztahuje také na drogy a nejrůznější závislosti, neboť způsobují neopatrnost a nedbalost. Alkohol a drogy se považují za hlavní příčiny tělesného a mravního úpadku člověka, jehož důsledkem jsou lidské a sociální škody.¹¹¹

Podle buddhistů není dodržování sil doslovné, ale liší se podle společenského postavení a povolání. V každém případě by mělo dodržování sil vést k cíli, k jemuž

¹⁰⁷ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 3. Bratislava: CAD PRESS, 1993, s. 61-62.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 62-62.

¹⁰⁹ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 2. Bratislava: CAD PRESS, 1993, s. 158.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 159.

¹¹¹ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 3. Bratislava: CAD PRESS, 1993, s. 63-68.

slouží. Tedy ke zvyšování úrovně morálky, k hospodářskému a společenskému blahobytu a k celkové spokojenosti. Buddhisté však vědí, že tento úkol nezvládne jediná skupina lidí, a že mohou jen ukázat cestu, jak dosáhnout míru a harmonie ve společnosti.¹¹²

3.2 Emancipace žen

Společenské chování k ženám se dříve vyznačovalo diskriminací, která má svůj původ v náboženských předsudcích. Mínění o méněcennosti žen bylo podobné ve všech společnostech. Většina náboženství před ženami varovala, neboť byly považovány za pokušitelky, za zdroj všech hříchů a byli také obviňováni z neúspěchu mužů. V některých náboženstvích bylo ženám zakázáno praktikovat určité rituály a obřady a v jistých dobách dokonce nesměly číst písmo.¹¹³

V době, kdy byl ve staré Indii zaveden kastovní systém, se na ženy začalo nahlížet jako na fyzicky a duševně nižší bytosti. V sociálních oblastech se projevovala rozlišování mezi muži a ženami a na ženy se nahlíželo jako na pouhé vlastnictví. Žena se musela plně věnovat domácím pracím a mateřství, protože to byl jediný způsob jak jí bránit v páchání hříchů. Dívka se musela vdát a pokud se tak nestalo, byla terčem společenské kritiky a žila v opovržení, protože manželství bylo považováno za svátost. Vdaná žena pak musela být schopná porodit zdravého syna.¹¹⁴

Buddhismus však k ženám nebyl diskriminující, vzepřel se ponižujícímu kastovnímu systému a je zřejmé, že Buddha byl prvním hlasatelem náboženství, který poskytl ženám rovné a neomezené možnosti v oblasti duchovního vývoje. Buddha projevil důvěru ve schopnosti žen, což vedlo k odstranění převládajících předsudků ve společnosti. Realisticky poukazoval na rozdílnosti mezi muži a ženami a radil ženám a dívkám jak se starat o domácnost a o svého manžela. Poukazoval také na případné problémy, které mohou vzniknout ve vztahu k novým

¹¹² *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 3. Bratislava: CAD PRESS, 1993, s. 73-77.

¹¹³ Tamtéž, s. 90-91.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 92-94.

příbuzným po sňatku. Nabádal ženy a dívky, aby chovaly úctu k manželovým příbuzným a přátelům, aby se snažily porozumět charakteru a temperamentu svého manžela, a také aby usilovaly o příjemnou a šťastnou atmosféru ve svých domovech. Buddha totiž uznával, že mír a harmonie v domě je především zásluhou ženy.¹¹⁵

Co se manžela týče, měl by být věrný, pozorný, svou rodinu by si měl patřičně vydržovat, dělit se o autoritu se svoji manželkou a v žádném případě by se ke své ženě neměl chovat povýšeně. Je evidentní, že Buddha nahlížel na muže a ženy bez jakýchkoliv předsudků, což pomohlo ke změně sociálního postoje k ženám. Buddhisté také nikdy nesouhlasili s bráhmanským názorem, že žena musí porodit syna. Naopak Buddha nepokládal narození syna za důležité, neboť podle něj jsou dcery stejně dobré, jako synové.¹¹⁶

„Některé ženy jsou opravdu lepší (než muži). Vychovej ji, ó králi lidí. Jsou ženy moudré, ctnostné, s patřičnou úctou ke své tchýni, a ženy cudné. Takové vznešené ženě se může narodit odvážný syn, vládce říší, který bude vládnout království.“¹¹⁷

Ačkoliv se s nástupem moderní doby ženy dočkaly v mnoha zemích rovnoprávnosti, stále se ještě řada zemí potýká s různými formami diskriminace. Od roku 1848 začala vznikat různá populární hnutí za politická práva a za hospodářskou rovnost žen. Došlo tak ke zlepšení jejich postavení ve společnosti a v posledních 50-60 letech se zvýšil počet žen ve společenském i politickém životě, kde také dosáhly úspěchu. Přesto, že ženská hnutí a organizace dokázaly hodně, není tento problém v řadě zemí stále vyřešen.¹¹⁸

¹¹⁵ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 3. Bratislava: CAD PRESS, 1993, s. 94 -97.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 97-102.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 99.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 103-105.

3. 3 Buddhismus a věda

Od vědecké revoluce v 17. století věda dosáhla obrovského vlivu na každý aspekt našeho života. Obzvláště silně se vliv vědy projevil na tradičních náboženských vírách. Řada náboženských dogmat se „zhroutila“ pod nátlakem moderní vědy, protože moderní vědecké poznatky jsou v rozporu s některými náboženskými dogmaty.¹¹⁹

Jelikož moderní člověk odmítá slepě věřit ničím nepodloženým spekulacím a někteří teologové nepřihlížejí k vědeckým poznatkům, dochází tak k narůstání počtu ateistů ve společnosti. Ovšem řada teologů se naopak pokusila přizpůsobit se novým vědeckým teoriím a na základě nich nově interpretovala svá náboženská dogmata. Jako tomu bylo v případě Darwinovy evoluční teorie, která vědecky objasnila vznik člověka a otřásla tak učením o božském stvoření. Také většina náboženských konvenčních názorů o vesmíru a životě už byla dávno překonána.¹²⁰

Od samého začátku byl buddhismus otevřen vědeckému myšlení, ačkoliv byl až do minulého století omezen na země, které byly nedotčeny moderní vědou. I vědecky uvažující člověk může snadno přijmout Buddhovo učení, protože Buddha své učení nezakládal na dogmatech, ale umožňoval svobodu myšlení.¹²¹

Stejně jako vědci formulují své teorie až po mnoha pokusech, podobně i Buddha zkoumal lidské nitro a nabádal své žáky, aby nejprve učení prozkoumali a ověřili si jeho správnost. V tomto ohledu má buddhismus k vědě velice blízko. Samotný Buddha přistupoval ke svému učení stejně analyticky jako dnešní věda a jeho metoda zkoumání duchovní pravdy je podobná metodě vědecké. Věda zajišťuje lidstvu pohodlnější život díky svým objevům a vynálezům, ovšem je omezena pouze na vnější svět, kdežto buddhismus se snaží nalézt duchovní pravdu a pomáhá člověku ovládat svou mysl.¹²²

Buddhismus je náboženství, které zahrnuje vědu, a proto jí nemusí své názory přizpůsobovat. Je to velmi nadčasové náboženství, jakýsi pomyslný most mezi náboženským a vědeckým myšlením. Nabádal lidi, aby v sobě objevovali skrytý potenciál a jako jediné náboženství nepotřebuje žádnou revizi, aby udržel krok

¹¹⁹ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 3. Bratislava: CAD PRESS, 1993, s. 148.

¹²⁰ Tamtéž, s. 149.

¹²¹ Tamtéž, s. 150.

¹²² Tamtéž, s. 151-152.

s moderní vědou a jejími objevy.¹²³ Albert Einstein o buddhismu řekl: „*Jestli je nějaké náboženství, které vyhovuje potřebám moderní vědy, pak je to buddhismus.*“¹²⁴

Věda je svou podstatou světská, nemá přímý vztah k duchovnu. I přes vědecké pokroky nechává lidské nitro nedotčené, nedokáže např. vysvětlit proč člověk žije a jaký je smysl jeho existence. Vědecké objevy jsou relativní a podléhají změnám, zatímco pravda objevená Buddhou je absolutní, proto Buddha nabádal lidi, aby nelpěli na vědeckých teoriích. Podle buddhistů jsou některé vědecké metody nebezpečné pro přírodu. Vědci zkoumají přírodní prvky pro své vlastní pohodlí a neohlíží se na přírodu a dochází tak ke znečišťování a zanedbávání prostředí. Z tohoto pohledu buddhisté nahlíží na vědecké metody negativně, protože považují přírodu za velmi důležitou.¹²⁵

Faktem však zůstává, že věda bez morálky představuje nebezpečí pro lidstvo. Věda zplodila kulky, stroje, bomby, jedovaté plyny a všemožné smrtící zbraně se spolehlivým vražedným efektem. Vědecké vynálezy jsou silnější než člověk, je tedy potřeba, aby se člověk naučil omezovat se a ovládat se pomocí náboženské morálky. Pokud by se tak nestalo, znamenalo by to pro lidstvo katastrofu. Věda tedy ve své podstatě ohrožuje svět, ovšem ve spojení s náboženstvím přináší nesmírnou službu lidstvu.¹²⁶

„*Náboženství bez vědy je slepé, zatímco věda bez náboženství je chromá.*“¹²⁷

¹²³ *Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu*. 3. Bratislava: CAD PRESS, 1993, s. 160-161.

¹²⁴ Tamtéž, s. 160.

¹²⁵ Tamtéž, s. 153-159.

¹²⁶ Tamtéž, s. 159-160.

¹²⁷ Tamtéž, s. 160.

4. Využití tématu ve výuce

V současném školství je náboženství a víra spíše opomíjeným tématem. Žáci se ve vyučování dozvídají jen definice a základní fakta, která se učí z paměti pro úspěšné vypracování testu. Podstata, idea a myšlenky jednotlivých náboženství jim uniká. Je samozřejmé, že výchova v duchu té či oné víry je zcela záležitostí rodiny a státní školy by v žádném případě neměly omezovat nebo jakýmkoliv způsobem narušovat jejich životní styl.

Je však správné, aby měly děti už na základních školách určitý komplexní přehled o náboženstvích a vírách zavedených v různých částech světa a o jejich tradicích, zvycích, životním stylu a především o důvodu a podstatě jejich vzniku. Zároveň je však důležité klást důraz na toleranci a respekt vůči lidem jiných náboženských vyznání a ve vyučování uplatňovat nenáboženskou, občanskou, civilní etiku. Znalost religionistiky považují za základní všeobecný přehled, a proto by se děti na základních školách měli dozvědět o ideologiích dnes existujících náboženství.

Spousta buddhistických myšlenek je obecně platných a nadčasových, a proto je lze využít ve výuce a výchově dětí ve školách i v rodině. Buddhistická filozofie apeluje na základní lidské hodnoty jako je láska, úcta, soucit, které je potřeba vytvářet a následně dodržovat ve společnosti. Ukazuje cestu dovnitř každého z nás, učí nenásilí a nelpění na hmotných statcích. Dále pak zdůrazňuje potřebu života v harmonii s přírodou, protože příroda je naší součástí. Nenahlíží na člověka jako na pána všeho tvorstva, ale jako na bytost žijící v symbióze s přírodou. Tyto obecné pravdy by se měli naučit žáci už na základních školách, neboť jim to pomůže lépe chápat poznatky o etice a ekologii.

Na středních školách je využití buddhistických myšlenek rozmanitější díky větším rozumovým schopnostem studentů. Studenti získávají hlubší znalosti, více vnímají život kolem sebe a zajímají se o globální problémy. Díky rozvinutějšímu logickému myšlení dokáží vnímat souvislosti a v hodinách tak diskutovat a polemizovat o buddhistických myšlenkách.

Úkolem pedagoga je nutit žáky přemýšlet a logicky uvažovat. Poskytnout jim prostor k utváření si vlastních názorů, které by si měli hájit a stát si za nimi. Důležité také je, aby se žáci naučili kriticky hodnotit informace a nenechali se ovlivnit svým

okolím. Každý učitel by si měl být vědom toho, že děti nejen učí a předává jim své znalosti, ale především je vychovává. Proto by pedagogové měli domýšlet důsledky svých činů, jednat uváženě a jít tak příkladem svým žákům.

Závěr

Když se kolem roku 560 před naším letopočtem narodil do rodiny mocného kmenového náčelníka syn Gótama, procházela Indie zásadními celospolečenskými změnami, zapříčiněnými zejména do té doby nevídaným hospodářským rozmachem. Indická společnost byla čím dál více ovládána penězi, majetkem a mamonem a dosavadní morální i duchovní hodnoty se začaly otrásat v základech. Tyto změny se odrazily rovněž v diferenciaci do té doby poměrně homogenního náboženského světa; zatímco na jedné straně stáli bráhmaští kněží, které zajímal spíše jejich společenský statut, na straně druhé se objevila linie samanů, z níž se vyčlenil pozdější džinismus. Právě učení Džina o nutnosti sebepoznání, zaměření se na vlastní já, odvrácení se od světských pokušení a zejména dodržování pevných morálních pravidel do značné míry poznamenalo mladého Gótamu, později Buddhu. Jeho cesta k poznání čtyř ušlechtilých pravd, které se staly základním kamenem buddhistického náboženství, byla lemována přísnou askezí, intenzivní snahou o dosažení očištění a dokonalého poznání. Buddha se dobrovolně odpoutal od hmotných statků a přepychu, kterým jeho rodina oplývala a pouze tak mu bylo umožněno vidět všechny aspekty lidského života. Jeho základní teze o touze a žádostivosti vedoucí pouze k životnímu utrpení, jsou samy o sobě tak nadčasové a srozumitelné, že by nepotřebovaly dalších interpretací. Pozdější Buddhovy následovníci ale, stejně jako Buddha sám, pociťovali potřebu dotknout se všech otázek života nejen člověka jako jedince, ale celé společnosti. Takovéto prohlubování a rozšiřování buddhistických myšlenek v sobě automaticky implikovalo nutnost vnitřních rozporů mezi jednotlivými mnichy (elitářští požadující dokonalé poznání a naopak ti, jenž do popředí zájmu staví pomoc bližním), vztahy mezi nimi zůstaly i nadále nanejvýš tolerantní. Mírumilovnost a nenásilnost buddhismu si získávala tisíce a tisíce nových věřících, díky nimž se šířil do celého světa. Oproti např. islámu byl schopen se přizpůsobovat místním duchovním tradicím, působit na jednotlivce přesvědčováním a nabízet únikovou cestu z lidského utrpení.

Ačkoliv se buddhisté zabývají lidským tělem jako hmotné složky, za pravou hybnou sílu považují neviditelnou složku člověka, jeho mysl. Hnacím motorem lidských dějin byly vždy myšlenky, ať již mocných jednotlivců nebo sjednocující

ideje celých národů. Podoba mysli, její charakter je vždy ovlivněn karmickou energií, nashromážděnou z minulých životů. Snaha o dosažení dobré karmy nutí jednotlivce k odmítnutí nemravného chování jako je lhaní, krádež, usmrcení a další. Zatímco křesťané se řídí mravními zásadami ve snaze uspět před posledním soudem, buddhisté se snaží si ušlechtilým chováním zajistit dobrý start v budoucím životě. Nauka o znovuzrození, snad nejznámější znak buddhismu, si však protiřečí s jeho další doktrínou – nauce o Ne-Já. Ta hovoří o autonomním Já jako naprosté iluzi, které je důsledkem všeho utrpení. Pokud ale nic jako vlastní Já neexistuje, co je postiženo důsledky karmy a následně znovuzrokováno? Přes všechny rozpory je nauka o znovuzrození přijatelná pro široké masy, jelikož učí brát smrt jako přirozenou součást lidského života a pomáhá nemocným i pozůstalým se s touto nejtěžší etapou vyrovnat. Stejně jako ostatní světová náboženství, i buddhismus odměňuje spravedlivé lepším posmrtným údělem, respektive znovuzrozením do lepšího života. Naopak ti, jež zasvětili svůj dosavadní život nepravostem, čeká neblahý osud. Přestože se buddhismus snaží zmírnit lidská, zejména duševní utrpení, k otázce eutanazie se staví negativně, obdobně tak činí i u sebevražd (ostatně v tomto se nijak neliší od jiných náboženství).

Zásadní částí mé práce však byla snaha poukázat na problematiku vnímání člověka a společnost ze strany buddhismu. Přestože se společnosti vyrůstající na základech odlišných náboženských a kulturních zvyků v celé řadě liší, každá z nich si je vědoma zásadního postavení náboženství. Bylo tu již v dobách, kdy neexistovalo psané právo a dávalo tak lidem morální zásady, nutné k zachování klidného společenského vývoje. Přestože se dnes u příslušníků Západní civilizace objevuje čím dál větší skepse a nedůvěra ohledně křesťanské víry, buddhismus se oproti např. islámu nesnaží toto místo vyplnit. Stejně jako před více jak dva tisíce lety, i dnes hlásá svobodu víry a dokonce nabádá své případné stoupence, aby si svou buddhistickou cestu řádně promysleli. Jedná se o jedno z nejtolerantnějších, nejotevřenějších a nejprizpůsobivějších náboženství. Jeho myšlenky lidské rovnosti, lásky k bližním, ohleduplnosti k floře i fauně jsou tak obecného charakteru, že by měly být šířeny napříč kulturami a společnostmi. Dnes by to neměli být pouze náboženské authority, uznávané osobnosti apod., ale zejména pedagogové, kteří mladé generace seznámí s těmito univerzálními myšlenkami, podrobí je s nimi oprávněné kritice a zejména navede na cestu tolerance. Předkládaný text se o

takovýto exkurs do podle mého názoru v reálném životě velmi užitečných buddhistických tezí pokusil.

Literatura a prameny

ANTONOVA, Koka Aleksandrovna. *Dějiny Indie: Stručný přehl.* Vyd. 1. Praha, 1980.

BONDY, Egon. *Buddha.* 3., opr. a dopl. vyd. Praha: DharmaGaia, 2006. 255 s. ISBN 80-86685-62-4.

Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu. 1. Bratislava: CAD PRESS, 1992. 176 s. Světové duchovní proudy; Sv. 2. ISBN 80-85349-18-3.

Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu. 2. Bratislava: CAD PRESS, 1993. 181 s. Světové duchovní proudy; Sv. 3. ISBN 80-85349-19-1.

Buddhismus: Antologie theravádového buddhismu. 3. Bratislava: CAD PRESS, 1993. 188 s. Světové duchovní proudy; Sv. 4. ISBN 80-85349-20-5.

CARRITHERS, Michael. *Buddha.* 1. vyd. Praha: Odeon, 1994. 104 s. Osobnosti. ISBN 80-207-0495-7.

LESNÝ, Vincenc. *Buddhismus.* Vyd. 2, ve Votobii 1. Olomouc: Votobia, 1996. 450 s. ISBN 80-7198-062-5.

LESTER, Robert C. *Buddhismus: cesta k osvícení.* V českém jazyce vyd. 3. Praha: Prostor, 2003. 202 s. Náboženské tradice světa; 3. Obzor; sv. 46. ISBN 80-7260-087-7.

LEVENSON, Claude B. *Buddhismus.* Vyd. 1. Praha: Agite/Fra, 2009. 119 s. Edice 8. ISBN 978-80-86603-49-0.

Lexikon východní moudrosti: buddhismus, hinduismus, taoismus, zen. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996. 11, 565 s. ISBN 80-7198-168-0.

LOPEZ, Donald S. *Příběh buddhismu: průvodce dějinami buddhismu a jeho učením*. 3. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2012. 365 s. ISBN 978-80-87474-72-3.

MILTNER, Vladimír. *Vznik a vývoj buddhismu*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2012. 373 s. Světová náboženství. ISBN 978-80-7429-156-2.

NÁRADA. *Buddha a jeho učení*. Olomouc: Votobia, 1998. 573 s. ISBN 80-7198-341-1.

NYANATILOKA. *Slovo Buddhovo: Systemat. přehl. Buddhova učení v jeho vlastních slovech vybral, seřadil a vysvětlil ctihodný Nyánatiloka Maháthera*. Praha: Stratos, 1993. 118 s. Stratos; Sv. 4. ISBN 80-901472-3-2.

NYDAHL, Ole. *O smrti a znovuzrození: pohled buddhismu na poslední okamžiky života*. 1. vyd. Praha: Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü - Bílý deštník, 2011. 270 s. ISBN 978-80-903821-8-3.

THÁNISSARÓ, B.: Žádné Já či ne-Já? 10.2.2013
(<http://dhamma.wz.cz/notself2.htm>)

THERA, C. Nyanasatta. *Základy buddhismu*. Praha: Alternativa, 1992. 219 s. ISBN 80-85993-16-3.

ZOTZ, Volker. *Buddha*. Olomouc: Votobia, 1995. 130 s. 54 obr. na příl. ISBN 80-85885-72-7.

Anotace

Jméno a příjmení:	Monika Kylarová
Katedra:	Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání a přírodopis se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Sociální dimenze v buddhismu
Název v angličtině:	Social dimension of buddhism
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá pojetím člověka a společnosti v buddhismu. Je zaměřena na problematiku vnímání člověka v buddhistickém učení, podává ucelený obraz o náhledu buddhismu na jedince jako na součást společnosti a zabývá se využitím těchto témat ve výuce.
Klíčová slova:	Člověk, společnost, morálka, život, víra
Anotace v angličtině:	This thesis deals with the conception of man and society in Buddhism. It focuses on issues of human perception in Buddhist teachings, gives a comprehensive picture of the individual's view of Buddhism as a part of society and the possible use of these topics in the classroom.
Klíčová slova v angličtině:	Human, society, morality, life, denomination
Rozsah práce:	43
Jazyk práce:	Český jazyk